

III. SPRAWOZDANIA I INFORMACJE

NADANIE PROF. DR. HABIL. STANISŁAWOWI LESZCZYCKIEMU TYTUŁU DOKTORA HONORIS CAUSA PRZEZ AKADEMIEJĘ EKONOMICZNĄ W POZNANIU

Senat Akademii Ekonomicznej w Poznaniu nadał prof. dr habil. Stanisławowi Leszczyckiemu tytuł doktora honoris causa. Promocja odbyła się 5 grudnia 1977 r. w auli Akademii. Uroczyste posiedzenie Senatu otworzył rektor prof. dr habil. Ryszard Domański. Stwierdził on, że ceremonia, z jakim tytuł doktora honoris causa nadawany jest prof. Stanisławowi Leszczyckiemu, ma na celu utwierdzenie wiary w naukę i jej znaczenie, powagi Uczelni oraz szacunku dla stanu naukowego, dla wielkiej godności nauczycieli akademickich i badaczy. Doktoraty honorowe należą do najrzadszych wyróżnień. Nadawane są uczonym, choć nie wyłącznie im, za wybitne osiągnięcia. Osiągnięcia takie powstają dzięki nadzwyczajnej sile skupienia zdolnej do monoideizacji, dzięki tworzeniu się w uczonych pewnej nadprodukcji sił intelektualnych. Wykorzystują oni te siły powodowani różnorodnymi motywami. Niektórym, używając słów Tadeusza Kotarbińskiego, wystarczy świadomość osiągniętych istotnych wyników i należytego za to, choć nie okazanego szacunku. Bezcenna to postawa, postawa ludzi dojrzałych i wyzwolonych. Jednakże otoczenie, środowisko naukowe, winno dbać o to, by za twórcze rozwijanie nauki szacunek należny był okazywany. Tym kierowani, stwierdził rektor Domański, nadajemy dziś tytuł doktora honoris causa prof. Stanisławowi Leszczyckiemu, wybitnemu uczonemu, który swoimi pracami badawczymi i organizacyjnymi przez dziesięciolecia kształtował rozwój polskiej geografii, zwłaszcza geografii ekonomicznej i doprowadził ją do miejsca, które dzielimy tylko z nielicznymi krajami o najwyższej rozwiniętej myśli geograficznej.

Wielostronny dorobek prof. Stanisława Leszczyckiego naświetlił promotor prof. dr habil. Bohdan Gruchman. Prof. Leszczycki, stwierdził promotor, jest współtwórcą nowego paradygmatu geografii ekonomicznej polegającego na wdrożeniu do niej elementów nomologicznych i metod ilościowych.

Na nowoczesnych podstawach rozwinął geografię przemysłu, badania nad przestrzenną strukturą gospodarki narodowej oraz nad teorią regionalizacji ekonomicznej. Jeszcze przed wojną zapoczątkował geografię turystyki, a po wojnie twórczo rozwinął i teoretycznie uogólnił badania nad stosunkiem człowieka do otaczającego go środowiska geograficznego. Wreszcie podnieść trzeba Jego wybitny wkład w rozwój kartografii polskiej, zwłaszcza przez swą kierowniczą rolę w opracowaniu *Atlasu Przemysłu Polski* i *Narodowego Atlasu Polski*.

Ten bogaty dorobek Profesora zawarty w ponad 230 pracach i artykułach naukowych, w setkach drobniejszych przyczynków oraz we wspomnianych pracach atlasowych i licznych opracowaniach mapowych, został już wysoko oceniony przez geograficzne środowisko naukowe w Polsce i za granicą. Dowodem tego jest m. in. mianowanie Go członkiem honorowym Polskiego Towarzystwa Geograficznego i 11 zagranicznych towarzystw geograficznych. Za swe zasługi na polu geografii został w 1970 r. obdarzony zaszczytnym tytułem doktora honoris causa Uniwersytetu Karola w Pradze. Dowodem wysokiej oceny Jego dorobku jest wspomniane już powierzenie Mu odpowiedzialnych stanowisk w organizacji nauk geograficznych w kraju, a na arenie międzynarodowej Jego długoletnie wiceprezesostwo oraz prezesostwo Międzynarodowej Unii Geograficznej.

Za całokształt swej pracy naukowej i wychowawczej, działalności organizatorskiej i społeczno-politycznej został wyróżniony licznymi medalami i odznaczeniami polskimi i zagranicznymi. Posiada Order Sztandaru Pracy I klasy nadany Mu przez

Radę Państwa w 1961 r. oraz *Krzyż Komandorski* ES Gwiazdą Orderu Odrodzenia Polski. W bieżącym roku w związku z 70 rocznicą urodzin i 50 rocznicą pracy naukowej, dorobek prof. Leszczyckiego został bardzo wysoko oceniony przez najwyższe kierownictwo polityczne i państwowe naszego kraju.

Senat Akademii Ekonomicznej w Poznaniu przyłącza się w całej rozciągłości do powyższej szacunkowej oceny całokształtu dorobku prof. Leszczyckiego. Pragnie wszakże, nadając mu tytuł doktora honoris causa uczelni ekonomicznej, zaakcentować szczególnie te aspekty Jego działalności, które mają ważne znaczenie dla nauk ekonomicznych. Z tego punktu widzenia na osobne omówienie zasługuje znaczący dorobek Profesora w zakresie badań nad przestrzenną strukturą gospodarki narodowej oraz Jego wybitny wkład do planowania przestrzennego i regionalnego kraju.

Prof. Leszczycki opracował teoretyczne i metodyczne podstawy dla badań nad przestrzenną strukturą gospodarki narodowej. Wprowadził do tych (badań takie syntetyczne mierniki ekonomiczne, jak wskaźnik dochodu narodowego wytworzonego w regionie i podzielonego, wskaźnik konsumpcji regionalnej oraz inwestycji i majątku trwałego. Dzięki tym miernikom uzyskał obiektywne zróżnicowanie gospodarki narodowej w poszczególnych regionach Polski. Równocześnie dzięki przeprowadzeniu pomiaru rozwoju gospodarki regionów w dłuższym przedziale czasowym (lata 1961 - 1965) prof. Leszczycki gruntownie zbadał proces przemian w strukturze przestrzennej kraju.

Godzi się także podnieść zasługi Profesora w zakresie analizy lokalizacji przemysłu oraz metod określania okręgów i ośrodków przemysłowych, kluczowych elementów struktury przestrzennej gospodarki kraju. On to wraz z zespołem swych uczniów wykonał pierwsze mapy okręgów przemysłowych. Pod jego kierunkiem wykonane zostało wspomniane już monumentalne dzieło kartografii ekonomicznej: *Atlas przemysłu Polski*, unikalny atlas tego typu w skali światowej. Ten *Atlas* oraz opracowana pod Jego kierownictwem wszechstronna i nowoczesna monografia geograficzna przemysłu Polski stanowią niezastąpioną podstawę wyjściową dla określania polityki lokalizacyjnej przemysłu polskiego.

Prof. Leszczycki jest współtwórcą teoretycznych podstaw perspektywicznego planu zagospodarowania przestrzennego Polski oraz współautorem kolejnych projektów tego planu, w tym zwłaszcza ostatniego, najbardziej kompleksowego i gruntownego do 1990 r. Profesor jest głównym twórcą przewodniej zasady całego planu: zasady policentrycznego układu sieci osadniczej Polski, opartego na umiarkowanej koncentracji sił wytwórczych i innych czynników miastotwórczych. Prof. Leszczycki wykazał nieracjonalność i nierealność poprzednich koncepcji, które w woluntarystyczny sposób określały około 100 ośrodków wzrostu i na nich zamierzały oprzeć perspektywiczny rozwój struktury przestrzennej Polski. Takiemu podejściu przeciwstawił Profesor koncepcję opierającą rozwój przestrzenny kraju z jednej strony na kilkunastu wielkich aglomeracjach, a z drugiej strony na ponad trzydziestu dalszych ośrodkach rozwoju.

Równoległe z wybitnym wkładem merytorycznym do planu przestrzennego zagospodarowania kraju, prof. Leszczycki wniósł znaczny wkład organizacyjny: w latach 1966 - 1971 na stanowisku przewodniczącego Rady Naukowo-Technicznej dla przestrzennego zagospodarowania kraju przy Komisji Planowania przy Radzie Ministrów, od roku 1972 w charakterze zastępcy przewodniczącego Rządowego Zespołu Ekspertów do spraw Planu Przestrzennego Zagospodarowania Polski, a wreszcie od 1974 r. — jako zastępca przewodniczącego Państwowej Rady Gospodarki Przestrzennej. Profesor jest też członkiem Komisji Partyjno-Rządowej dla Unowocześnienia Systemu Funkcjonowania Gospodarki i Państwa.

Do życiorysu naukowca dołączyć można w działalności prof. Leszczyckiego drugi nurt: działacza politycznego i państwowego oraz organizatora życia naukowego. Zwią-

zany w konspiracji z ugrupowaniami socjalistycznymi, po wyzwoleniu wstąpił do Polskiej Partii Socjalistycznej, a od 1948 r. jest członkiem Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej. W pierwszych latach powojennych działalność Profesora była silnie związana z Poznaniem: tutaj aktywnie uczestniczył w serii konferencji porozumiewawczych PPS i PPR przed zjednoczeniem. Od 1945 r. współpracował z Narodowym Instytutem Postępu, a w szczególności z posłem Henrykiem Kołodziejskim. Wygłosił tutaj odczyt, opublikowany w 1946 r. jako Jego pierwsza powojenna praca pt. *Geograficzne podstawy Polski współczesnej*. Publikacja ta była wówczas ważnym przyczynkiem do rozwoju świadomości narodowej w nowych warunkach. Nie jest rzeczą przypadku, że właśnie z Poznania został w 1947 r. wybrany posłem do Sejmu Ustawodawczego. W tym charakterze zajmował się wówczas szczególnie sprawami odbudowy i rozbudowy miasta.

W gronie Jego bliskich współpracowników znalazło się stosunkowo liczne grono młodych geografów i ekonomistów z Poznania. Część z nich przeniosła się do Warszawy, a część pozostała na miejscu, na Akademii Ekonomicznej i w Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza, utrzymując z prof. Leszczyckim żywe kontakty naukowe, szczególnie w ramach prac nad problemem węzłowym i międzyresortowym „Podstawy przestrzennego zagospodarowania kraju” oraz w ramach działalności Komitetu Przestrzennego Zagospodarowania Kraju. Godzi się podkreślić, że dzięki życzliwej postawie prof. Leszczyckiego wielu poznańskich geografów ekonomicznych i ekonomistów, w tym kilka osób z Akademii Ekonomicznej, mogło ogłosić drukiem swe prace naukowe w publikacjach Instytutu Geografii i Komitetu Przestrzennego Zagospodarowania Kraju. W ten sposób, jak też w drodze bezpośredniego zaangażowania w postępowaniu kwalifikacyjnym, Profesor przyczynił się znacznie do awansu naukowego poznańskich geografów i ekonomistów.

W świetle wszystkich przytoczonych faktów, stwierdził prof. Gruchman, nadanie prof. Leszczyckiemu tytułu doktora honoris causa Akademii Ekonomicznej w Poznaniu jest aktem głęboko uzasadnionym. Tą drogą Senat Akademii pragnie uczcić Jego wybitne osiągnięcia naukowe oraz doniosłą dla nauki i życia publicznego działalność społeczno-polityczną i organizacyjną.

Promocja odbyła się w bardzo uroczystej oprawie. Zgromadziła wielu uczestników, w tym czołowych geografów Polski. W uroczystości uczestniczył prof. J. W. Ilinicz z Moskiewskiego Uniwersytetu Państwowego im. Łomonosowa, który odczytał adres geografów radzieckich do prof. Stanisława Leszczyckiego. Gratulacje dla Doktora Honorowego nadeszły od wielu czołowych osobistości życia politycznego i gospodarczego kraju, od kierownictwa PAN, z uniwersytetów, wyższych szkół pedagogicznych, akademii ekonomicznych oraz instytucji naukowych, z którymi Profesor współpracuje. W czasie uroczystości wystąpił Chór Nauczycieli m. Poznania. Śpiewał *Gaude Mater Polonia*, *Gaudeamus* oraz *Cześć ci Polsko* K. Kurpińskiego.

Renata Kuczyk

JUBILEUSZ 40-LECIA PRACY NAUKOWEJ PROFESORA ALFONSA KŁAFKOWSKIEGO

Dnia 24 kwietnia br. odbyła się w Małej Auli UAM uroczystość z okazji jubileuszu 40-lecia pracy naukowej Prof. Dra Alfonsa Kłafkowskiego — dyrektora Instytutu Nauk Prawno-Ustrojowych, kierownika Zakładu Prawa Międzynarodowego Publicznego oraz b. rektora i dziekana Wydziału Prawa UAM.

Uroczystość otworzył dziekan Wydziału Prawa i Administracji UAM — prof. dr Henryk Olszewski, który złożył Jubilatowi gratulacje w imieniu Rady Wydziału. Twórczość naukową Jubilata oraz Jego osiągnięcia dydaktyczne obszernie przedstawił prof. dr Jan Wąsicki.

JM Rektor UAM — prof. dr Benon Miśkiewicz nawiązał w swym wystąpieniu do działalności Profesora Klafkowskiego jako swego poprzednika na tym wysokim urzędzie i podkreślił jej olbrzymie znaczenie dla rozwoju Uniwersytetu. JM Rektor wręczył następnie Profesorowi Klafkowskiemu księgę upamiętniającą jubileusz 40-lecia Jego pracy naukowej¹.

Sekretarz KC PZPR — prof. dr Ryszard Frelek podkreślił doniosłe znaczenie twórczości naukowej Profesora Klafkowskiego dla praktyki polskiej polityki zagranicznej i wysoko ocenił Jego osobisty udział w działalności dyplomacji polskiej.

Następnie dziekan — prof. dr Henryk Olszewski odczytał listy gratulacyjne i telegramy, które nadesłali: sekretarz KC PZPR — prof. dr Andrzej Werblan, marszałek Sejmu PRL — Stanisław Gucwa, minister nauki, szkolnictwa wyższego i techniki — prof. dr Sylwester Kaliski, minister spraw zagranicznych — Emil Wojtaszek, minister sprawiedliwości — prof. dr Jerzy Bafia oraz I sekretarz KW PZPR w Poznaniu — Jerzy Zasada.

W imieniu Głównej Komisji Badania Zbrodni Hitlerowskich oraz Ogólnopolskiego Komitetu Ochrony Pomników Walki i Męczeństwa wystąpił prokurator Wacław Szulc, który wręczył Jubilatowi złotą odznakę Opiekuna Pomników Walki i Męczeństwa.

W imieniu uczniów Profesora Klafkowskiego serdeczne podziękowania za opiekę naukową i twórczą inspirację złożył na ręce Jubilata doc. dr Jan Sandorski.

Przedstawiciel studentów — student III roku prawa Achilles Henczel złożył Profesorowi wyrazy wdzięczności za Jego długoletnią działalność dydaktyczną i wychowawczą.

Na zakończenie głos zabrał Jubilat, który złożył na ręce JM Rektora prof. dra Benona Miśkiewicza i dziekana prof. dra Henryka Olszewskiego podziękowanie władzom uniwersytetu i wydziału za zorganizowanie uroczystości upamiętniającej 40-lecie jego pracy naukowej oraz podzielił się z zebranymi osobistymi refleksjami na temat roli uczonego i nauki prawa międzynarodowego.

Bezpośrednio po zakończeniu uroczystości odbyło się spotkanie w gabinecie JM Rektora, podczas którego Profesor Klafkowski wręczył zaproszonym gościom podpisane przez siebie egzemplarze księgi pamiątkowej.

Twórczość naukowa Profesora Klafkowskiego obejmuje 19 książek oraz ponad 200 rozpraw, studiów, artykułów i recenzji². Jest Profesor Klafkowski autorem podręcznika prawa międzynarodowego publicznego, którego piąte wydanie jest przez Niego właśnie przygotowywane.

Profesor Klafkowski był promotorem w 17 przewodach doktorskich przeprowadzonych na UAM oraz promotorem w kilku przewodach doktorskich przeprowadzonych na innych uczelniach. Był On recenzentem w ośmiu przewodach doktorskich przeprowadzonych na UAM oraz recenzentem w wielu przewodach doktorskich na innych uczelniach³. Prowadził na UAM 15 przewodów habilitacyjnych i brał udział w 9 przewodach habilitacyjnych w innych szkołach wyższych⁴.

Profesor Klafkowski wyróżniony został wysokimi odznaczeniami państwowymi, w tym Orderem Sztandaru Pracy I klasy. Jest laureatem indywidualnej Państwowej Nagrody Naukowej I stopnia oraz doktorem honoris causa Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu,

¹ *Polska i Świat. Studia nad prawem międzynarodowym i współczesnymi stosunkami międzynarodowymi*, pod redakcją Henryka Olszewskiego. Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Seria Prawo, Nr 88, Poznań 1978, ss. 657.

² Omówienie twórczości naukowej Profesora Klafkowskiego zob. H. Olszewski, *Prawo międzynarodowe a polska racja stanu. Próba charakterystyki twórczości naukowej Alfonsa Klafkowskiego*, w: *Polska i Świat*, s. 11-42. Tamże, s. 43-63, znajduje się bibliografia prac naukowych profesora Klafkowskiego opracowana przez T. Gadkowskiego.

³ Szczegółowy wykaz — ibidem, s. 66 - 68.

⁴ Szczegółowy wykaz — ibidem, s. 65 - 66.

Jubileusz czterdziestolecia pracy naukowej Profesora stanowi szczególną okazję do refleksji o roli nauki prawa międzynarodowego publicznego i prawnika-internacjonalisty uprawiającego tę naukę w życiu politycznym i społecznym własnego kraju. Wypowiadając się na temat znaczenia nauki prawa międzynarodowego i nauki o stosunkach międzynarodowych dla Polski, profesor L. Ehrlich zauważył, że „wiele żywotnych dla Polski spraw zależy od takiego lub innego rozwoju stosunków na terenie międzynarodowym, znajomość prawa międzynarodowego i zagadnień stosunków międzynarodowych w szerokich kołach polityków i prawników jest dla państwa konieczna. Trzeba dyplomacji dobrze znającej prawo międzynarodowe i stosunki międzynarodowe, a dyplomacja musi opierać się na rozumieniu stosunków międzynarodowych i prawa normującego je przez tych, którzy kierują życiem społecznym, politycznym i gospodarczym narodu, tj. nie tylko przez dyplomatów i członków ciał ustawodawczych, ale i przez ludzi wykształconych w ogóle, a prawników w szczególności; trzeba też popularyzować te zagadnienia wśród szerokich kół ludności”. Nie tylko jednak to, gdyż każdy naród, którego członkowie współpracują nad rozwojem prawa międzynarodowego wytworzył i wytwarza szereg własnych „doktryn” odpowiadających jego interesom, a wynikającym z głębszych zasad, na których opiera się prawo międzynarodowe. „Każdy naród — kontynuuje prof. L. Ehrlich — musi też bronić się na terenie międzynarodowym przed doktrynami wytworzonymi przez inne narody, a szkodliwymi dla jego interesów”⁵.

Postulaty te w pełni zaspokaja twórczość naukowa Profesora Kłafkowskiego. Stworzył on bowiem doktrynę, która dawała wyraz najbardziej żywotnym interesom Polski, doktrynę wymierzoną przeciwko doktrynom szkodliwym dla interesów Polski. Była to jednocześnie doktryna, która wynikała właśnie z głębszych zasad, na których opiera się prawo międzynarodowe. Dzieła jego inspirowały dyplomację. Profesor inspirował zresztą dyplomację również bezpośrednio, poprzez swój osobisty w niej udział. Nie na tym jednak koniec. Wiele prac Profesora Kłafkowskiego przeznaczonych było dla szerokich kół ludności. Upowszechniał więc i kształtował znajomość prawa międzynarodowego wśród społeczeństwa polskiego.

Nauka prawa międzynarodowego (ściślej: „the teachings of the most highly qualified publicists of the various nations”, „le doctrine des publicistes le plus qualifiés des différentes nations”) stanowi w świetle art. 38 pkt 1(d) Statutu Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości „pomocniczy środek ustalenia norm prawa”. O wartości tego środka — pisał Profesor Kłafkowski — decyduje trafność rozumowania i moc przekonywania dowodu naukowego, opartego na aktach prawnych⁶. Nauka prawa międzynarodowego ma zadania jednoznacznie określone, a należą do niej głównie: identyfikacja, systematyka oraz interpretacja norm prawnych⁷. Inaczej jednak — stwierdzał Profesor — pojmowane są zadania nauki prawa międzynarodowego w RFN. Analiza wydanych w RFN publikacji wykazuje przede wszystkim, że nauka ma tam ambicję „tworzenia prawa międzynarodowego” i cały swój wysiłek kieruje przeciwko obowiązującym umowom międzynarodowym⁸. Szczególną technikę pracy naukowej w dziedzinie prawa międzynarodowego występującą w monografiach wydawanych w RFN Profesor Kłafkowski charakteryzował następująco: „Te monografie przedstawiają na ogół konkretną instytucję prawa międzynarodowego, opierając się na sugestywnej aparaturze naukowej przytaczanej w skali od klasyków prawa międzynarodowego do najnowszych osiągnięć tej nauki. Na ogół bibliografia pomija pozytywne prawo międzynarodowe, które reguluje pozycję prawną Niemiec po drugiej wojnie światowej. Pominięta zostaje przede wszystkim umowa poczdamska oraz

⁵ L. Ehrlich, *Prawo międzynarodowe*, Warszawa 1958, s. 96.

⁶ A. Kłafkowski, *Podstawowe problemy prawne likwidacji skutków wojny 1939 - 1945 a dwa państwa niemieckie*, Poznań 1966, s. 13.

⁷ Ibidem, s. 28.

⁸ Ibidem.

ustawodawstwo Sojuszniczej Rady nad Niemcami. Tam, gdzie akty prawa międzynarodowego są przytaczane, cytuje się je 'na wrywki'. W oparciu o taką podstawę materialną schemat monografii kształtuje się w taki sposób, że poszczególne instytucje prawa międzynarodowego współczesnego są przedmiotem badania pod kątem widzenia podobieństwa i różnic z dotychczasowymi analogicznymi lub podobnymi instytucjami prawnymi. Oczywiście upośledzony jest w tej dokumentacji współczesny okres pozytywnego prawa międzynarodowego, a zwłaszcza akty prawne, które regulują położenie Niemiec po II wojnie światowej"⁹.

Tak więc zasadnicze dzieło, którego podjął się Profesor, było dziełem obrony żywotnych interesów Polski w płaszczyźnie prawa międzynarodowego i w oparciu o prawo międzynarodowe przeciwko doktrynom tworzonej wbrew temu prawu. A o tym, że dzieło to się powiodło, zaświadczył na uroczystości jubileuszu sekretarz KC PZPR prof. dr Ryszard Frelek, który powiedział, iż najważniejsze gratulacje, jakie mogły być złożone Profesorowi Kłafkowskiemu, złożone mu zostały w dniu 7 grudnia 1970 r., w dniu podpisania między Polską a RFN układu o podstawach normalizacji ich wzajemnych stosunków.

Wśród prac, które się na to dzieło złożyły, należy wymienić przede wszystkim następujące: *Podstawy prawne granicy Odra-Nysa na tle umów: jałtańskiej i poczdamskiej*, Instytut Zachodni, Poznań 1947; *Sprawa traktatu pokoju z Niemcami*, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1953; *Granica polsko-niemiecka a konkordaty z lat 1929 i 1933*, Instytut Wydawniczy PAX, Warszawa 1959; *Umowa poczdamska z dnia 2 VIII 1945 r. Podstawy prawne likwidacji skutków wojny polsko-niemieckiej z lat 1939 - 1945*, Instytut Wydawniczy PAX, Warszawa 1960; *Podstawowe problemy prawne likwidacji skutków wojny 1939 - 1945 a dwa państwa niemieckie*, Instytut Zachodni, Poznań 1966. Wymienione prace były zasadniczo przeznaczone dla specjalistów z dziedziny prawa międzynarodowego. Zawarte w nich ustalenia naukowe udostępnił jednak Profesor szerokim kręgom społeczeństwa wydając w 1965 r. w serii „Problemy — Polemiki — Dyskusje” pracę pt. *Polska — NRF a umowa poczdamska* (Wyd. „Książka i Wiedza”). Podstawę tej publikacji stanowiły dwie ostatnie wyżej wymienione prace, z których jedna znajdowała się jeszcze w druku. Na wstępie Autor zastrzega, że praca ta nie jest notą dyplomatyczną, w istocie jednak swą zwięzłością przypomina ona taką notę.

Punktem wyjścia są tutaj dwa podstawowe ustalenia dokonane przez Autora. Po pierwsze — umowa poczdamska jest umową międzynarodową i wywołuje określone skutki prawne. Umowa poczdamska jest umową bezterminową, a więc nadal obowiązującą. Nie została ona wypowiedziana przez żadną ze stron. Nie została też rozwiązana za wspólną zgodą stron, wręcz przeciwnie, wielkie mocarstwa — strony tej umowy — wielokrotnie podkreślały, iż czują się związane jej postanowieniami. Fakty łamania tej umowy przez pewne mocarstwa nie mogą mieć wpływu na jej moc wiążącą. Umowa poczdamska jest dotychczas podstawowym aktem prawnym dotyczącym likwidacji skutków II wojny światowej. Jest ona ściśle związana z innymi aktami prawnymi wielkich mocarstw, głównie z umową jałtańską. Postanowienia umowy poczdamskiej wiążą oba państwa niemieckie. Po drugie — Polska wykonała wszystkie postanowienia tej umowy, które jej bezpośrednio dotyczyły. Postanowienia te odnosiły się do terytorium, ludności i władzy najwyższej państwa polskiego. Wszystkie te nałożone na nią obowiązki Polska wykonała. Zawarła ona szereg umów międzynarodowych sankcjonujących dokonane przez umowę poczdamską zmiany. Na tej podstawie Polska domaga się od innych państw, aby również w stosunku do niej umowa poczdamska została przez nie wykonana.

Roszczenie Polski o wykonanie umowy poczdamskiej jest skierowane przede wszystkim pod adresem wielkich mocarstw oraz obu państw niemieckich. Wielkie mo-

⁹ Ibidem, s. 30.

carstwa skorzystały ze wszystkich uprawnień wynikających dla nich z umowy poczdamskiej, winny więc wykonać wszystkie przyjęte zobowiązania. Związek Radziecki w pełni wykonał postanowienia umowy poczdamskiej dotyczące Polski. Nie można natomiast tego powiedzieć o mocarstwach zachodnich.

Co się tyczy obu państw niemieckich, to zajmują one w tej kwestii krańcowo różne stanowiska. NRD stoi na gruncie ścisłego przestrzegania umowy poczdamskiej i domaga się od innych państw, aby czyniły to samo. RFN natomiast uważa, iż umowa poczdamska jej nie wiąże, gdyż została zawarta bez jej udziału. Dlatego Polska swoje główne roszczenie kieruje pod adresem rządu RFN. Jest to roszczenie o uznanie i wykonanie postanowień umowy poczdamskiej w kwestii terytorium i granicy polsko-niemieckiej, a także w zakresie transferu ludności niemieckiej.

Polska domaga się normalizacji stosunków z RFN, gdyż jest to konieczne dla uregulowania szeregu innych spraw związanych z likwidacją skutków wojny polsko-niemieckiej. Pozostaje bowiem nadal otwartą sprawa odszkodowań wojennych i restytucji. Sprawa odszkodowań wojennych w aspekcie umowy poczdamskiej jest zakończona. Chodzi tu natomiast o sprawy, których umowa ta nie uregulowała, a przede wszystkim o odszkodowania za przymusowe deportacje i pracę niewolniczą na rzecz okupanta, a więc czyny będące zbrodniami w świetle prawa międzynarodowego. Roszczenia te opierają się na IV konwencji haskiej z 1907 r. i skierowane są zarówno do państwa niemieckiego, jak i do poszczególnych zakładów przemysłowych czy spółek akcyjnych, które obecnie znajdują się na terytorium RFN. Chodzi tu również o odszkodowania dla pozostałych wdów i sierot, odszkodowania za przepadłe mienie osób deportowanych, odszkodowania dla jeńców wojennych, za nie wypłacony żołd, wynagrodzenia za pracę przymusową itd.

Polska domaga się restytucji dóbr kulturalnych, archiwów i innych rzeczy zagrabionych podczas wojny, a dotąd nie zwróconych.

Autor porusza również sprawę odpowiedzialności za deportację dzieci polskich wywiezionych w czasie wojny do Niemiec. Ofiarą tego kidnaperstwa padło około 200 tys. dzieci.

Niemal natychmiast po podpisaniu układu Polska-RFN o podstawach normalizacji ich wzajemnych stosunków Profesor Kłafkowski przygotował pracę pt. *Układ Polska—RFN z 7 grudnia 1970 r. Podstawy interpretacji w świetle prawa międzynarodowego*, wydaną w 1973 r. przez Wydawnictwo Interpress w Warszawie równocześnie w języku angielskim, francuskim i niemieckim. Autor dokonuje tu interpretacji układu, nawiązując do reguł interpretacyjnych sformułowanych przez klasyków i reguł zawartych w konwencji wiedeńskiej o prawie traktatów z 1969 r. Układ Polska—RFN — stwierdza Autor — ma charakter deklaratoryjny, a nie konstytutywny¹⁰. „... Układ Polska—RFN, powołując się w artykule I na istniejący stan faktyczny w sprawie zachodniej granicy Polski, odwołuje się jednocześnie do źródła prawnego, które konstytutywnie stworzyło ten stan. Jest nim umowa poczdamska z roku 1945 r.”¹¹ Wykonanie *postanowień* terytorialnych umowy poczdamskiej — stwierdza dalej Autor — nie wymaga tzw. aprobaty ze strony RFN. Umowa poczdamska obowiązuje „Niemcy jako całość”, a więc oba państwa niemieckie, bez względu na ich zgodę czy aprobatę. Nakłada ona określone zobowiązania na „Niemcy jako całość”, i to nie dlatego, że „Niemcy” wojnę przegrały, lecz dlatego, że agresja niemiecka stanowiła początek tej wojny. Układ Polska—RFN zawiera potwierdzenie przez RFN postanowień umowy poczdamskiej, które powinno być mieć miejsce w latach 1949 - 1950, tak jak to było w przypadku Niemieckiej Republiki Demokratycznej¹².

Ustalenie deklaratoryjnego charakteru układu Polska—RFN w odniesieniu do za-

¹⁰ A. Kłafkowski, *Układ Polska—RFN z 7 grudnia 1970 r. Podstawy interpretacji w świetle prawa międzynarodowego*, Warszawa 1973, s. 40.

¹¹ Ibidem, s. 41.

¹² Ibidem, s. 42.

chodniej granicy Polski wywołuje istotne skutki prawne. W związku z tym Profesor Klafkowski podkreśla, iż „Umowy międzynarodowe nie działają wstecz, ale jeśli umowa o charakterze deklaratoryjnym, zawarta i podpisana w roku 1970, powołuje się na akt konstytucyjny z roku 1945, to oczywiście powstaje pytanie, od którego roku NRF uznaje zachodnią granicę Polski. Odpowiedź na to pytanie jest jednoznaczna. Skutki prawne tego zobowiązania NRF datuje się od terminu konstytucyjnego aktu prawnego, a więc od daty podpisania i wejścia w życie Umowy Poczdamskiej. Zobowiązanie NRF w tym zakresie ma skuteczność prawną od daty wejścia w życie Umowy Poczdamskiej”¹³.

Teoretyczne problemy związane z zakończeniem wojny przedstawił Profesor Klafkowski w wygłoszonym w Akademii Prawa Międzynarodowego w Hadze w 1976 r. wykładzie zatytułowanym „Formy zakończenia stanu wojny — Formy klasyczne i formy nie klasyczne [Les formes de cessation de l'état de guerre en droit international Les formes classiques et non classiques]”¹⁴. Sposoby klasyczne to — według Profesora Klafkowskiego — te, które uznaje *communis opinio doctorum* i które są naukowo opracowane. Są to następujące sposoby: traktat pokoju, faktyczne zakończenie działań wojennych i *debellatio*. Krytyce poddał tutaj Profesor doktrynę *debellatio*, stwierdzając, że ta forma nie ma nic wspólnego z pozytywnym prawem międzynarodowym. „Jest to stan *de facto*, a nie *de iure*. Jeżeli ta forma jest jeszcze wymieniana wśród klasycznych sposobów zakończenia stanu wojny, to należy zwrócić uwagę na to, że klasyczne formy zmieniają się i znikają — podobnie, jak powstają nieklasyczne formy zakończenia stanu wojny”. Profesor Klafkowski podkreśla, że jest to forma nielegalna i że nowe podstawy do krytycznej oceny tej formy klasycznej znajdują się zarówno w Karcie Narodów Zjednoczonych w Norymberdze w sprawie głównych zbrodniarzy wojennych.

Nieklasyczne sposoby zakończenia stanu wojny to te, w stosunku do których nie istnieje *communis opinio doctorum* i które nie są jeszcze należycie opracowane przez naukę. Do tej grupy Profesor Klafkowski zalicza formę „ustanowienia pokoju”, zawartą w umowie poczdamskiej oraz jednostronny akt prawa wewnętrznego stosowany jako forma zakończenia stanu wojny. Szczególne trudności nastręcza analiza „ustanowienia pokoju” jako formy zakończenia stanu wojny, która jest związana z terminologią umowy poczdamskiej. Aczkolwiek w umowie tej termin ten występuje kilka razy, to nie jest on dotąd zdefiniowany. Terminologia umowy poczdamskiej operuje dwoma sposobami zakończenia stanu wojny: formą traktatu pokoju oraz formą „ustanowienia pokoju”. W związku z tym Profesor Klafkowski podkreśla, że „termin 'ustanowienie pokoju' jest użyty dla wyrażenia innej koncepcji niż termin 'traktat pokoju'. Brak definicji terminu 'ustanowienie pokoju' nasuwa znaczne trudności, nie jest to bowiem termin techniczny, a ponadto praktyka po II wojnie światowej nie pozwala go również ściśle określić. Wydaje się, że w tym terminie jest zawarta przezwaga elementów pozaprawnych, a więc politycznych”. Pewne jest jednak, że forma „ustanowienie pokoju” jest ściśle związana z określeniem pozycji prawnej „Niemiec jako całości” po II wojnie światowej.

Profesor Klafkowski reprezentował Polskę w Komitecie VI (Prawnym) Zgromadzenia Ogólnego ONZ w ciągu kolejnych dziesięciu sesji tego organu. Można się spodziewać, że owoc tych doświadczeń złoży się na nowe dzieło — dzieło, które przedstawi jeden z etapów procesu stopniowego rozwoju i kodyfikacji prawa międzynarodowego, procesu, który wiele zawdzięcza działalności Profesora Klafkowskiego jako wybitnej postaci Komitetu Prawnego Zgromadzenia Ogólnego ONZ i wielu konferencji międzynarodowych.

Jerzy Tyranowski

¹³ Ibidem, s. 43.

¹⁴ Został tu wykorzystany maszynopis wykładu w języku polskim.

JUBILEUSZ 40-LECIA PRACY NAUKOWEJ
PROFESORA WŁADYSŁAWA RUSIŃSKIEGO

Uroczyste posiedzenie Senatu, które odbyło się 30 czerwca 1978 r. w Akademii Ekonomicznej poświęcone zostało wyrażeniu przez władze i pracowników Akademii, kolegów i uczniów wyrazów uznania Profesorowi Władysławowi Rusińskiemu z okazji zakończenia 40-roku pracy naukowo-badawczej.

Prof. dr Władysław Rusiński

Postawy Profesora, Jego osiągnięć nie można prawidłowo ocenić bez zapoznania się choćby w sposób skrótowy z Jego życiorysem. Urodził się (24 marca 1911 r. w Nowej Wsi k/Żnina) i wychował w wielodzietnej (7 dzieci) rodzinie robotnika niewykwalifikowanego, w bardzo trudnych warunkach materialnych. Dzięki wyjątkowemu uporowi i zdolnościom udało Mu się, pracując w Pakości uzyskać w 1933 r. jako eksterniście maturę w Poznaniu. Umożliwiła Mu ona podjęcie upragnionych studiów, które podjął na Wydziale Prawno-Ekonomicznym Uniwersytetu Poznańskiego. Zdobyte wcześniej umiejętności samokształcenia, walory charakteru zwróciły nań uwagę Profesora J. Rutkowskiego prowadzącego seminaRIA z historii gospodarczej. Dzięki jego pomocy mógł Profesor nie tylko skończyć szybko i z bardzo dobrymi wynikami

studia (1937 r.), ale i podjąć pracę naukową jako asystent-wolontariusz w kierowanej przez Profesora J. Rutkowskiego Katedrze Historii Gospodarczej. Pracując tak, jak do tego był wcześniej przyzwyczajony, uzyskał w 1939 r. tytuł doktora nauk ekonomiczno-politycznych na podstawie rozprawy dotyczącej osadnictwa tzw. „Olędrow”, opublikowanej po wojnie i do dziś stanowiącej klasyczne dzieło z tego zakresu.

Okres okupacji przetrwał Profesor Rusiński, pracując kolejno jako robotnik budowlany, prasowacz w fabryce czapek, księgowy w biurze lecznicy. Lata te to nie tylko praca i nauka języków obcych, ale równoczesna działalność w ruchu oporu w okolicach Bydgoszczy, gdzie przez cały czas przebywał.

Bezpośrednio po zakończeniu wojny powrócił do pracy na Uniwersytecie Poznańskim, uzyskując w 1949 r. habilitację za pracę *Położenie robotników polskich w czasie wojny 1939 - 1945 na terenie Rzeszy i obszarów wcielonych*, w 1954 r. nominację na profesora nadzwyczajnego, a w 1958 na profesora zwyczajnego. Okres ten to lata wyjątkowej pracy dydaktycznej, naukowej oraz organizacyjnej. Początkowo pracował W. Rusiński na Wydziale Prawno-Ekonomicznym, wykładając historię idei ruchów społeczno-gospodarczych. W 1948 r. podjął również pracę wykładowcy historii gospodarczej w ówczesnej Akademii Handlowej, a obecnie Ekonomicznej, gdzie zajęcia te prowadzi do dnia dzisiejszego. Natomiast Jego praca dydaktyczna na Uniwersytecie w związku ze zmianami organizacyjno-programowymi łączyła się z przeniesieniem na Wydział Filozoficzno-Historyczny w 1952 r. Pracował tam wykładając historię Polski XVI - XVIII w. oraz prowadząc seminaria z historii gospodarczo-społecznej do 1962 r., kiedy to w związku z wprowadzaniem jednoetatowości, kierując się możliwością prowadzenia na szerszą skalę zajęć z historii gospodarczej, zdecydował się na wyłączenie zatrudnienia w ówczesnej Wyższej Szkole Ekonomicznej.

Działalność dydaktyczna to nie tylko prowadzenie zajęć, ale i przeprowadzenie w sposób wymagający i zobiektywizowany egzaminów, przygotowywanie szeregu skryptów i podręczników. Profesor przygotowywał zawsze w sposób staranny wszystko, co wiązało się z działalnością dydaktyczną i jakkolwiek jego wykłady nie należały do porywających, to ujmowały rzeczowością i jasnością układu. Prowadzone natomiast przez Niego seminaria cieszyły się zawsze dużą popularnością. Uczestnicy ich uzyskiwali bowiem umiejętności najważniejsze tj. rozwiązywania problemu w sposób naukowy, zdobywali to, co określa się często warsztatem naukowym. Pod opieką Profesora napisano ponad 340 prac magisterskich odznaczających się zawsze wysokim poziomem metodycznym i merytorycznym.

Podobnymi walorami odznaczały się napisane pod kierunkiem Profesora prace doktorskie (20 osób). Trzeba tu dodać, że spośród bezpośrednich uczniów Profesora 7 uzyskało habilitację, a 2 zostało profesorami. Jednak zasięg oddziaływania metodycznego Profesora, z racji sprawowania od ponad ćwierćwiecza funkcji Redaktora Naczelnego Roczników Dziejów Społecznych, założyciela i od 10 lat Redaktora Roczników Kaliskich i szeregu prac zbiorowych, jest znacznie szerszy. Na łamach tych roczników rozpoczynała swą działalność naukową wielu młodych autorów, którzy wiele zawdzięczają uwagom i życzliwej pomocy Profesora, podobnie jak wiele dzieł takich, których był recenzentem wydawniczym czy na awans naukowy.

Działalność dydaktyczną łączył Profesor zawsze z działalnością naukową, związek ten wyraźnie wystąpił w licznych skryptach i podręcznikach, których był autorem. Na szczególne wymienienie, ze względu na swe walory merytoryczne i metodyczne, zasługują dwa podręczniki: Pierwszy z nich pt.: *Rozwój gospodarczy ziem polskich*, (Warszawa 1963) doczekał się kilku wydań, z których każde przynosiło zmiany i uzupełnienia. Jeszcze większe uznanie budzi fakt samodzielnego opracowania dziejów powszechnych do czasów najnowszych. Podręcznik ten pt.: *Czasy nowożytne i najnowsze (1500 - 1939)* (Warszawa 1970) doczekał się w 1973 drugiego wydania, ulegając spornym zmianom oraz rozszerzeniu. Z podręczników tych świadczących o olbrzymiej

erudycji Autora, który wykorzystał w nich nie tylko swe umiejętności warsztatowe ale i językowe (znajomość 6 języków), korzystają aktualnie słuchacze wszystkich uczelni ekonomicznych w kraju, a także duża część słuchaczy studiów uniwersyteckich. Aktualnie w druku jest skrypt z historii gospodarczej łączącej historię gospodarczą Polski z historią powszechną, a przygotowany specjalnie dla potrzeb studentów studiów zaocznych. Trzeba tu dodać, że wspomniane opracowania odzwierciedlają w poważnym stopniu dorobek naukowy Profesora zawarty w innych jego publikacjach.

Podejmowana przez Niego problematyka badawcza koncentrowała się bowiem zawsze wokół spraw z punktu widzenia badań nad rozwojem społeczno-gospodarczym najistotniejszych, takich jak Europa w XVII i XVIII w., a zwłaszcza zagadnień agrarnych, rewolucji przemysłowej. Szereg prac z obszernej liczącej ponad 200 pozycji bibliografii dotyczyło zagadnień związanych z gospodarką spółdzielczą w okresie międzywojennym, stosunków gospodarczo-społecznych w okresie okupacji (1939 - 1945) czy też okresu Polski Ludowej, oraz zagadnień metodologicznych¹. Na podkreślenie zasługuje też opracowanie i wydanie *Inwentarzy dóbr szlacheckich powiatu kaliskiego*, podstawowego źródła informacji o stosunkach agrarnych Wielkopolski od XVI do XVIII w. Trudno jest oceniać wagę poszczególnych, choćby najważniejszych pozycji z dorobku naukowego Profesora, o ich znaczeniu świadczą nie tylko recenzje i nagrody, lecz coraz częstsze powołania i cytowanie w literaturze polskiej i obcej. Pisarstwo naukowe jak i badania prowadzone przez Profesora wykazują cechy nadające im walor ponadczasowy. Za podstawową cechą tych prac należy uznać usilne dążenie do prawdy historycznej i związane z tym poszanowanie źródeł, traktowanie ich w sposób całościowy oraz ostrożność w uogólnieniach. Stojąc na gruncie indukcjonizmu, nie unika jednak w swych pracach hipotez pod warunkiem, iż wynikają one z przesłanek nie tylko teoretycznych, ale znajdują potwierdzenie w materiale źródłowym. Kierując się tymi przesłankami uważa Profesor historię gospodarczą za swego rodzaju poligon doświadczalny dla ekonomii. Ta ostatnia w oparciu o materiał historyczny ma bowiem szanse sprawdzenia realności pewnych założeń teoretyczno-modelowych, ustalenia trendów sekularnych czy mechanizmów i warunków kształtujących przemiany jakościowe w zachowaniu i działalności społeczeństw. Stojąc na gruncie takich założeń, Profesor zawsze popierał i próbował realizować wszelkie nowości metodyczne umożliwiające pełniejsze wyjaśnienie prawdy historycznej. Wątek metodologiczny coraz silniej występuje w ostatnich rozprawach, przy czym szczególnie silnie akcentowane jest w nim uwarunkowanie faktów i zdarzeń historycznych. Stojąc zawsze na gruncie materializmu historycznego, kładł w wyjaśnieniu nacisk nie tylko na dynamikę zjawisk, lecz przeobrażenia strukturalne związane również ze zmianą postaw i racjonalności zachowania grup społecznych.

Istotną cechą osobowości Profesora było zawsze liczenie się z interesem ogólnym, z potrzebami społecznymi, niekiedy kosztem własnych badań, które mogły mu przynieść większe uznanie specjalistów. Ujawniło się to zwłaszcza w pełnym zaangażowaniu w badania i prace związane z procesem dydaktycznym czy Ziemiami Odzyskanymi, a w okresie późniejszym w badaniach nad spółdzielczością, czynnikami determinującymi jej rozwój.

Zasady wyjaśniania naukowego stosował również w praktycznej działalności organizacyjnej. Wyraziło się to napisaniem kilku artykułów dotyczących organizacji przeprowadzania egzaminów, metodyki pracy naukowej, zasad współpracy naukowej czy w modelach i analizach rozwoju pracowników naukowych dyscyplin społecznych.

² Obszerna bibliografia prac Profesora za lata 1937-1976 opublikowana została ostatnio w pracy wydanej specjalnie z okazji Jego Jubileuszu pt.: *Badania nad historią gospodarczo-społeczną w Polsce (Problemy i metody)* Warszawa, Poznań 1978, s. 10 - 24.

Profesor W. Rusiński nigdy nie szczędził swego czasu i wysiłku dla usprawnienia organizacji naukowej i szkolnictwa w naszym kraju, a w uczelniach, w których pracował, w szczególności. Nie sposób wymienić wszystkich sprawowanych przez Niego funkcji. Należy jednak wskazać, że pełnił On w latach 1962 - 1965 funkcje Rektora Wyższej Szkoły Ekonomicznej, kładąc w okresie kadencji szczególny nacisk na te sprawy, którymi zresztą zajmuje się w skali uczelnianej do dnia dzisiejszego tj. rozwój naukowy pracowników jako warunek nowoczesności kształcenia w szkole wyższej. Trzeba też przypomnieć, że za Jego kadencji Uczelnia uzyskała również prawo habilitowania. W latach 1959 - 1961 sprawował na tejże Uczelni funkcje dziekana Wydziału Ogólno-Ekonomicznego. W latach 1956 - 1962 spełniał również obowiązki wicedyrektora Instytutu Historii oraz kierownika studiów eksternistycznych na Wydziale Filozoficzno-Historycznym Uniwersytetu im. A. Mickiewicza/ Od 1969 r. do chwili obecnej pełni Profesor również obowiązki wicedyrektora Instytutu Ekonomii Politycznej d/s naukowych i kierownika zakładu Historii Gospodarczej. Profesor był również przez wiele lat kierownikiem Katedry Historii Gospodarczej w Wyższej Szkole Ekonomicznej i na Uniwersytecie im. A. Mickiewicza oraz przez pewien okres czasu kierował Katedrą Ekonomii Politycznej Wyższej Szkoły Ekonomicznej.

Angażował się Profesor również do wielu innych prac o charakterze społecznym, zasiadając w zarządach towarzystw naukowych, radach naukowych i komitetach redakcyjnych. Na szczególne podkreślenie zasługuje tu zwłaszcza działalność w Poznańskim Towarzystwie Przyjaciół Nauk, w którym pełni od wielu lat obowiązki przewodniczącego Komisji Historycznej. Jedną z istotnych cech Profesora jest to, że nie traktuje on swych funkcji tytułarnie, wybiera i podejmuje się spełnienia tych, które uznaje za ważne, i w których realizację może się w pełni zaangażować. Stąd zasłużenie cieszy się opinią dobrego organizatora, który potrafi zrealizować przyjęty program, a jednocześnie wnosi szereg inicjatyw w jego ustalenie.

Wszystkim, którzy zetknęli się bliżej z Profesorem zawsze imponowała Jego pracowitość, odpowiedzialność i konsekwencja w działaniu, skromność, uczciwość i bezkompromisowość w zasadniczych sprawach. Cechy te zjednały mu powszechny szacunek. Wymagając bardzo wiele od siebie, Profesor zawsze stawiał i innym wysokie wymagania, oceniając każdego przez pryzmat jego dokonań, a nie zamiarów i słów. Każdy, kto zwrócił się do Profesora o pomoc i radę w przypadku niepowodzeń i trudności, mógł liczyć na Jego życzliwość i dobroć. Znają ją wszyscy, którzy bliżej z Nim współpracowali, którzy niejednokrotnie z niej korzystali. Tolerancja jednak zawsze kończyła się wtedy, kiedy stwierdził fakt niedbalstwa i nieodpowiedzialności oraz braku poszanowania dla drugiego człowieka. Osobowość Profesora, jego działalność jako uczonego, organizatora nauki i szkolnictwa, a przede wszystkim człowieka, który zawsze stawia w pierwszym rzędzie dobro ogółu ponad własny interes, a który jednocześnie jest stale pełen entuzjazmu do pracy i poczucia humoru, bliska jest idealnemu modelowi Profesora uczelni wyższej nie tylko czasów nam obecnych. Udało się Profesorowi wychować liczne grono uczniów, którzy rozwijając badania naukowe rozpoczęte w szkole W. Rusińskiego, starają się zachować taką postawę i system wartości jaką reprezentuje Profesor, a jaki ukształtował pod wpływem swego mistrza profesora J. Rutkowskiego.

Postawa i działalność Profesora spotkała się z wysokim uznaniem władz państwowych, czego wyrazem jest odznaczenie Go Orderem Sztandaru Pracy II klasy, Krzyżem Oficerskim Orderu Odrodzenia Polski, Złotym Krzyżem Zasługi oraz tytułem honorowym „Zasłużony Nauczyciel PRL” oraz nadanie wielu innych odznaczeń jak też szeregu nagród i wyróżnień.

METODOLOGICZNE PROBLEMY BADAŃ NAD RODZINĄ

W problematyce współczesnych badań społecznych, zwłaszcza w Polsce, szczególne miejsce zajmują zagadnienia związane z rodziną.

Badania dotyczące różnych aspektów życia rodzinnego, prowadzone w ramach poszczególnych dyscyplin naukowych, są niewystarczające w stosunku do istniejących potrzeb współczesnej nauki. Nie można bowiem na ich podstawie spojrzeć w sposób integralny na rodzinę ani też tworzyć syntez rezultatów badawczych uzyskanych przez te dyscypliny.

Zasadniczą przeszkodą jest różnorodność stosowanych technik badawczych, rozbieżność w definiowaniu pojęć, znaczne rozproszenie problematyki o różnym stopniu szczegółowości, a w konsekwencji brak ciągłości i porównywalności wyników. Najlepszym rozwiązaniem w tej sytuacji byłoby stworzenie metodologicznej platformy, umożliwiającej ścisłą i systematyczną interdyscyplinarną współpracę badaczy interesujących się rodziną.

Zadania tego podjął się Instytut Socjologii UAM w Poznaniu oraz Kierownictwo Problemu MR HI/18 (koordynator — prof. dr hab. Zbigniew Tyszką), organizując ogólnopolską sesję naukową na temat: „Metodologiczne problemy badań nad rodziną z uwzględnieniem interdyscyplinarnej współpracy”.

Konferencja odbyła się w dniach 6 i 7 grudnia 1977 r. w Poznaniu. Udział w niej wzięli: socjologowie, psychologowie, pedagodzy, filozofowie, prawnicy, ekonomiści oraz etnografowie. Program sympozjum był bogaty i interesujący. Wygłoszonych zostało 10 referatów i 16 komunikatów.

Zasadnicze problemy poruszone w wygłoszonych na Konferencji referatach dotyczyły określenia założeń badawczych oraz przedmiotu i zakresu badań poszczególnych nauk. Wyrażne sprecyzowanie badawczego punktu widzenia przez dyscypliny interesujące się rodziną przyczyniło się do ukazania punktów stykowych, niekiedy także wspólnych pól badań tych dyscyplin i stwarza podstawy interdyscyplinarnej współpracy badań nad rodziną.

Specyfika badawcza socjologii rodziny wyraża się w metodologicznej regule wielopłaszczyznowej analizy odzwierciedlającej sześć podstawowych płaszczyzn życia rodzinnego, a mianowicie materialnych i kulturalnych podstaw życia rodzinnego, szeroko pojętej struktury rodziny, pełnionych przez nią funkcji o znaczeniu wewnętrznym, ideologii rodzinnej jako treści świadomościowej oraz sposób egzystencji rodziny w mikro i makrostrukturze społecznej z uwzględnieniem całokształtu procesów społeczeństwa globalnego. Ta wieloaspektowość analizy, zdaniem prof. Z. Tyszki, znajduje swój wyraz zarówno w działalności badawczej w ramach socjologii, jak i w uogólniającym wykorzystywaniu dorobku innych nauk ukazujących jedynie jakiś jeden aspekt życia rodzinnego lub wydzielony zespół zjawisk pozarodzinnych, istotnych dla procesów w niej się rozgrywających.

Ze względu na szeroki zakres przedmiotu badań socjologii rodziny jawi się problem, czy i w jakim zakresie rodzina jest lub może być dla innych dyscyplin naukowych, w relacji do socjologii rodziny, specyficznym przedmiotem zainteresowania, przy jednoczesnym uwzględnieniu wzajemnej współpracy.

Socjologię wychowania, pedagogikę społeczną oraz psychologię wychowawczą interesuje rodzina ze względu na jedną z kilku przyjmowanych przez socjologów funkcji społecznych — jej funkcję wychowawczą. Z tym, że każda z tych dyscyplin naukowych stosuje inne podejście metodologiczne w badaniu tego aspektu życia rodzinnego.

Przedmiotem zainteresowania socjologii wychowania jest funkcja wychowawcza

rodziny, ujmowania w relacji do jej pozostałych funkcji oraz jej struktury i kształtujących ją czynników zewnątrz rodzinnego środowiska.

Pojęcie funkcji wychowawczej w socjologii rodziny, zdaniem prof. S. Kowalskiego, obejmuje przede wszystkim proces uspołecznienia dziecka jako efekt wpływów oddziaływań wychowawczych środowiska rodzinnego. Zainteresowania socjologii wychowania wykraczają poza ten aspekt i obejmują też jako przedmiot badań rodzinę jako środowisko wychowawcze bądź podmiot wychowania. W związku z tym autor referatu uważa, że słuszniejsze jest stosowanie w tej dyscyplinie naukowej, zamiast pojęcia funkcji wychowawczej, pojęcia funkcjonowania wychowawczego rodziny.

Pedagogika interesująca się rodziną, ze względu na oddziaływania wychowawcze (zamierzone i uświadamione) osobników dorosłych na osobników dorastających, może, zdaniem prof. H. Muszyńskiego, rozszerzyć swój punkt widzenia, stwarzając w ten sposób możliwości nawiązania współpracy z socjologią rodziny. Interesować ją wtedy będą nie tylko same działania wychowawcze skierowane bezpośrednio na dziecko, ale i działania szersze o charakterze społecznym, które skierowane są na samą rodzinę, a które są obliczone na to, aby rodzinę traktować jako pewne środowisko wychowawcze. W związku z tym badania pedagogiki społecznej winny koncentrować się wokół problemów: jaki model rodziny sprzyjałby osiągnięciu określonych celów wychowawczych oraz jakie czynniki zewnętrzne o charakterze społecznym kształtują rodzinę jako model mniej lub więcej sprzyjający celom wychowawczym.

We współczesnej psychologii, co można było zaobserwować na Konferencji, zauważa się tendencję do badania zjawisk życia psychicznego człowieka i jego osobowości nie przez wyodrębnianie ich z tła i układów, w jakich się znajdują, ale przez odnośnienie ich do całości, której część stanowią, i ujmowanie w powiązaniu z tą całością lub jej podstawowymi elementami. W związku z tym, jak wykazała w swym referacie prof. dr L. Wołoszynowa, przedmiotem badań psychologicznych nad rodziną jest jednostka (jako członek rodziny), z jednej strony pozostająca pod wpływem oddziaływań czynników wewnętrznych (np. wyposażenie biologiczne jednostki) i oddziaływań zewnętrznych (np. warunki życia, środowisko społeczne, a w nim sytuacje wychowawcze), a z drugiej sama działająca i kształtująca siebie oraz swoje otoczenie. Istotne w badaniach nad rodziną jest także określenie roli rodziny w realizacji zadań rozwojowych jednostki jako jej członka oraz zadań rozwojowych rodziny w kolejnych okresach jej istnienia.

Prof. dr J. Burszta w swym referacie dostrzega możliwości współpracy etnografii z socjologią rodziny. Etnografia podobnie jak socjologia interesuje się rodziną, gdyż jest ona zarówno ważną instytucją, jak i grupą społeczną o znaczeniu podstawowym i jako taka ma swój system norm społeczno-moralnych, ma system określonych wzorów kulturowych, zespół określonych treści myślowych, zachowań symbolicznych oraz adekwatnych do nich wytworów materialnych, wszystko to co wchodzi w podstawowy proces socjalizacji i akulturacji człowieka.

Zarówno ekonomia, jak i socjologia rodziny interesuje się ekonomicznymi podstawami egzystencji rodziny, obie badają budżety rodzinne — często w kontekście makrostruktury i makroprocesów społecznych. Z punktu widzenia polityki społecznej, jak twierdził w swym referacie doc. dr A. Tymowski, stoi przed socjologią konieczność koncentracji badań na dokładnym ustaleniu faktycznego rozkładu poziomu dochodów i majątku oraz uprawnień między poszczególne grupy społeczne rodzin. Przy czym w analizie sytuacji materialnej rodzin i jej przyczyn istotne jest, według referenta, w pierwszym rzędzie zwrócenie uwagi na dwie grupy społeczne gospodarstw domowych, a mianowicie najgorzej i najlepiej sytuowanych.

Socjolog badający rodzinę i konstruujący jej model, jak o tym mówił prof. dr Z. Tyszka, nie może abstrahować od świata wartości bez narażania się na brak właściwego zrozumienia wielu zjawisk i faktów oraz bez uniknięcia zarzutu, że nie zdaje

sobie sprawy, z jakimi wartościami korespondują zaproponowane przez niego wartości. Dlatego zasadne jest, że socjologia rodziny w swych badaniach stosuje aksjologiczny punkt widzenia. Marksistowską koncepcję wartości, którą można by zastosować w aksjologicznych badaniach nad rodziną, zaproponował w swym referacie prof. dr S. Dziamski. Ponadto wykazał, jakie miejsce zajmują wartości w rodzinie, którą ujmuje jako mikrostrukturę społeczną. Wartość w rodzinie spełnia, jego zdaniem, dwojaką rolę:

1) funkcjonalną — wartość determinuje typ reakcji, który ze względu na tę wartość dopuszczalny jest pomiędzy jej składowymi elementami;

2) regulatywną — wartość decyduje, że elementy składowe rodziny (mikrostruktury) muszą zawsze przybierać formy wyrazu owej wartości. Z chwilą, gdy przynajmniej jeden z jej elementów składowych przyjmie odmienną wartość, struktura jako całość przestaje być funkcjonalna, a jej równowaga zostaje naruszona. A więc proces rozwoju tego rodzaju mikrostruktury (rodziny) uwarunkowany jest panującą formą jej wartości.

Konferencja wykazała, iż istnieje także realna możliwość współpracy badawczej z naukami prawnymi, szczególnie z prawem karnym, cywilnym oraz kryminologią. Przedmiotem zainteresowania nauk prawnych są bądź zjawiska prawne dotyczące rodziny, a występujące w różnych działach prawa, bądź normy prawne występujące w prawie rodzinnym lub karnym. Prof. dr Z. Ziemiński i prof. dr Z. Radwański w swych referatach postulowali, iżby badania nad zjawiskami prawnymi dotyczącymi rodziny prowadzone były zarówno w aspekcie formalnym (tzw. „płaszczyzna logiczno-językowa” badań nad prawem), jak i w aspekcie realnym („płaszczyzna psychologiczna”), a także w „płaszczyźnie aksjologicznej”, tzn. badań nad prawem jako przejawem określonego systemu wartości. Ta współpraca może przynieść obopólne korzyści. Osiągnięcia badawcze nauk prawnych mogą ułatwić socjologom wyważenie wpływu czynnika normatywno-prawnego na poszczególne sfery egzystencji rodziny i jej funkcjonowanie. Dorobek socjologii rodziny może też ułatwić postulowanie nowych norm prawnych dotyczących rodziny lub modyfikowanie istniejących już norm.

Zaprezentowane na konferencji komunikaty dotyczyły bardzo różnorodnej problematyki rodziny, ukazywały rodzinę z punktu widzenia wielu dyscyplin naukowych oraz proponowały wiele ciekawych rozwiązań metodologicznych w badaniach nad rodziną.

Na zakończenie sympozjum odbyła się dyskusja, w której głos zabrali: doc. dr Stefan Kaleta z Uniwersytetu Wrocławskiego, Maria Misiorny-Fitz — wicedyrektor Departamentu Wychowania w Szkole, Rodzinie i Środowisku Ministerstwa Oświaty i Wychowania, prof. dr Janusz Piasny z Akademii Ekonomicznej w Poznaniu, dr Tadeusz Smoczyński z Instytutu Państwa i Prawa PAN oraz dr Marek Latoszek z Akademii Medycznej w Gdańsku.

Dyskusję podsumował prof. dr Zbigniew Tyszką, który podkreślił znaczenie konferencji dla nawiązania interdyscyplinarnej współpracy w badaniach nad rodziną. Stwierdził, że konferencja była krokiem naprzód w nauce, gdyż przyczyniła się do wyraźnego sprecyzowania badawczego punktu widzenia poszczególnych nauk w kierunku określenia założeń i zasad ich wzajemnej współpracy oraz umożliwiła konfrontację założeń i narzędzi badawczych (z aparaturą pojęciową włącznie), co w konsekwencji pozwala uporządkować problematykę badawczą dotyczącą rodziny, ujednolicić stosowane techniki badawcze, pojęcia i umożliwi dokonywanie syntez rezultatów badawczych.

Krystyna Bryll